

משך חכמה

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה

לקבלת גליון שבועי במייל: y.b.daskal@gmail.com

כל הזכויות שמורות ©

מס' גליון שצז

ביאור בינת החכמה על "משך חכמה"

מאת: יצחק בירך דסקל, טל: 052-7611435

בס"ד פרשת שופטים תש"פ

פיסקא כ - כד

והכהנים וראשי האבות לישראל למשפט ה', זהו סנהדרין גדולה.²

[כא]

(יא) על פי התורה אשר יורוד ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל:

ביאור לאו דלא תסור לשיטת הרמב"ם

(יא) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך וכו'. ראיתי³ לברר בזה

שבדיעבד סתם ישראל כשרים כמבואר בספרי, והעמידו דינים ישראל, ותיקן יהושפט להעמיד בירושלים דינים של כהנים ולוים.

² תמצית דבריו: על פי הספרי, מצוה להעמיד בבית דין הגדול, דהיינו הסנהדרין, שופטים שהם כהנים ולוים, לכן העמיד יהושפט המלך בירושלים דינים כהנים ולוים, ובשאר ערי ישראל העמיד דינים ישראל, ולא כהנים ולוים.

[כא]

³ [כא] על הפסוק (דברים יז, יא) "על פי התורה אשר יורוד ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל", כתב הרמב"ם בספר המצוות (שורש א) שמכאן למדנו שהעובר על דברי חז"ל עובר בלאו דלא תסור, ואפילו מה שתקנו למנהג וכדו'. [והאריך בזה במשנה תורה (ממרים א הלכה א-ב) ולא הבאנו לשונו הנפלא, כדי שלא להאריך, אבל הם יסוד גדול מאוד בשיטתו, עיין שם].

והרמב"ם בהשגות לספר המצוות, האריך להקשות עליו, ועיקר תמיהותיו הן: א. מדוע אמרו שספק דרבנן לקולא (ביצה ג, ב. ועוד), והא כל דרבנן הוא ספק דאורייתא של לאו דלא תסור. ב. מדוע אמרו שכשיש איסור תורה

[כ]

(יז, ט) ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט:

מדוע העמיד יהושפט המלך בתי דין של ישראל בכל הערים, ובירושלים של כהנים ולוים

(יז, ט) ובאת אל הכהנים הלויים. מצוה¹ בסנהדרין שיהיו כהנים ולוים, ספרי (שופטים, פיסקא קנג). וכן עשה יהושפט בדברי הימים ב, כפיטל יט, ה, וגם בירושלים העמיד יהושפט מן הלויים

¹ [כ] על הכתוב (דברים יז, ט) "ובאת אל הכהנים הלויים ואל השפט אשר יהיה בימים ההם ודרשת והגידו לך את דבר המשפט", איתא בספרי (שופטים, פיסקא קנג) וז"ל "ובאת, לרבות בית דין שביבנה. אל הכהנים הלויים, מצוה בבית דין שיהיו בו כהנים ולוים, יכול מצוה ואם אין בו היא פסול תלמוד לומר ואל השופט, אף על פי שאין בו כהנים ולוים כשר" ע"כ. וביאור דברי הספרי, ומה בא ליישב, הכל מבואר בפיסקא יט, עיין שם בבאור, ולא בא המשך חכמה כאן אלא להוסיף, שעל פי דברי הספרי יתיישב מה שיש לדקדק בדברי הימים.

דכתיב במלך יהושפט (דברי הימים-ב, יט, ה) "ויצמד שפטים בארץ בכל ערי יהודה הַבְּצֻרוֹת לְעִיר וָעִיר", ולא כתוב שהיו השופטים כהנים ולוים, ולאחר מכן כתוב (שם, פסוק ח) "ונגם בירושלם העמיד יהושפט מן הלויים והכהנים ומראשי האבות לְיִשְׂרָאֵל לְמִשְׁפַּט ה' וְלָרִיב וַיֵּשְׁבוּ יְרוּשָׁלַם", ויש לתת טעם, מדוע דוקא לשופטים שבירושלים העמיד כהנים ולוים, ולפי דברי הספרי יתיישב היטב, דבירושלים היתה לשכת הגזית, והוא סנהדרין הגדולה, לכן העמיד בהם כהנים ולוים, מה שאין כן בסתם בתי דין בערי יהודה כדברי הספרי, שאל המקום שבאת, שהוא הסנהדרין הגדולה שם יש מצוה להעמיד שופטים של כהנים ולוים. [ואולי, בשאר הערים העמיד בתי דין, כי לא היה, אבל בירושלים היה בית דין, אבל לא היה מכהנים ולוים,

משך חכמה

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה

יהודה שהתיר שמן שאסרו חכמים (עבודה זרה לו, א), וכן פרוזבול שאמר שמואל שאם היה כח הייתי מבטלו (גיטין לו, ב), וכן מה שאמר רבן גמליאל על הישנות אנו מצטערים (כתובות עז, א). ואפילו במקום שכינונו חז"ל לרצון הבורא היה רצון ה' שלא יהיה זה הלכה קבועה מאת ה' אלא על ידי בית דין מהטעם הכמוס עם ה'. נמצא שפרטי המצוה אינם של ה' ואינם נצחיים, אבל יש מצוה כללית לשמוע בקול חכמים שאמרו לעשות מצוה זו.

ומצאנו דוגמא לזה במצוות המלך שציוה ה' לשמוע בקולו, ואפילו חייב מיתה מי שממרה פיו, כדכתיב ביהושע (א, יח) "כָּל אִישׁ אֲשֶׁר יִמְרָה אֶת פִּיךָ וְלֹא יִשְׁמַע אֶת דְּבָרֶיךָ לְכָל אֲשֶׁר תִּצְוֶנּוּ יוֹמֵת רַק חֹזֶק וְאַמֶּץ", וכן שלמה שציוה על שמעי בן גרא שלא יצא מירושלים (מלכים-א, ב, לו), היה מצווה מאת ה' לשמוע בקול שלמה, אבל בודאי לא היה זה רצון ה' יתברך שיהרוג את שמעי בן גרא, שהרי על ידי שנהרג שמעי בן גרא שהיה רבו של שלמה, התחתן עם בת פרעה, כדאמרו חז"ל בברכות (ח, א) "ואמר רבי חייא בר אמי משמיה דעולא: לעולם ידור אדם במקום רבו, שכל זמן ששמעי בן גרא קיים לא נשא שלמה את בת פרעה". ועל ידי שנשא את בת פרעה, סובב את חורבן הבית כמו שאמרו חז"ל (שבת נו, ב) "אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה, הכניסה לו אלף מיני זמר, ואמרה לו: כך עושים לעבודה זרה פלונית, וכך עושים לעבודה זרה פלונית, ולא מיחה בה. אמר רב יהודה אמר שמואל: בשעה שנשא שלמה את בת פרעה ירד גבריאל ונעץ קנה ביס, ועלה בו שירטון, ועליו נבנה כרך גדול [של רומי]" ע"כ.

ככה ממש ציוה ה' לשמוע בקול חכמים אפילו אם מצותן אינה כרצון הבורא יתברך, שרבנן מלכים הם דמאן מלכי רבנן, וכן הוא מפורש ברמב"ם (ברכות יא, ג) וז"ל "וכן כל המצות שהן מדברי סופרים, בין מצוה שהיא חובה מדבריהם, כגון מקרא מגילה והדלקת נר בשבת והדלקת נר חנוכה, בין מצות שאינן חובה כגון עירוב ונטילת ידים מברך על הכל קודם לעשייתן אשר קדשנו במצותיו וצונו לעשות, והיכן צונו בתורה, שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה, נמצא ענין הדברים והצען כך הוא, אשר קדשנו במצותיו, שציוה בהן לשמוע מאלו שצונו להדליק נר של חנוכה או לקרות את המגילה, וכן שאר כל המצות שמדברי סופרים" עכ"ל.

ועוד ראייה לזה, שאמרו בירושלמי (סוכה ג, ד) שעל לולב ביום הראשון מברך על מצות לולב, ובשאר ימים על מצות זקנים, כלומר שהוא מצוה לשמוע בקול חכמי ישראל.

ואיסור דרבנן, ידחה איסור תורה את איסור דרבנן, כגון המניח פת בתנור, שירדה הפת בשבת, ויעבור על איסור רדייה דרבנן, ולא יעבור על איסור סקילה של אופה בשבת (שבת ד, א), ובעוד הרבה מקומות אמרו שיבוא איסור תורה וידחה איסור דרבנן, כגון בשבת (קכח, ב), ואם בכל איסור דרבנן יש לאו דלא תסור, מדוע ידחה לאו דלא תסור, מחמת לאו אחר. ג. אמרו בש"ס (פסחים קטו, א. ועוד) שאם התערבו שתי מצוות יחד, כגון שני מיני דם או מצה ומרור וכדו', אם שתיהן מצוות דאורייתא, או שתיהן דרבנן, לא מבטל מצוה אחת את השנייה, אבל אם האחת דרבנן והאחת דאורייתא, מבטלת המצוה דרבנן את הדאורייתא, כמו שאם התערב דבר שאינו דבר מצוה מבטל הרשות את המצוה, כך מצוה דרבנן לעומת מצוה דאורייתא היא כרשות, ומבטלת אותה. ואם בכל מצוה דרבנן יש לאו דלא תסור, אם כן מדוע מבטל את המצוה דאורייתא, והא הוא גם דאורייתא בלאו דלא תסור, זה כלל תמיהות הרמב"ן, ומחמת זה חולק על הרמב"ם, וסובר שאין לאו דלא תסור על מצוות דרבנן, אלא על מה שאמרו חז"ל בפירושי המצוה של דאורייתא, או מה שלמדו מהמדות שהתורה נדרשת בהם ואמרו שהוא איסור תורה, בזה יש לאו דלא תסור מקבלת חז"ל בביאור המצוות, ולאפוקי את הכתות הארורות הצדוקים והקראים שכופרים בקבלת חז"ל, אבל מה שתקנו חז"ל גדרים וסייגים ומנהגים, בזה אין לאו דלא תסור.

ומבאר המשך חכמה את שיטת הרמב"ם, דיש להבדיל בין מצוות קבועות וקיימות לנצח שציוה ה', ובין מצוות דרבנן שהן זמניות, שגזרה חכמתו יתברך שמצות אלו לא יהיו בכלל מצוות התורה, אלא חכמים יצוו אותם, ויכול בית דין אחר לבטל אותם, כי בית דין אחר יכול לבטל בית דין חבירו אם גדול ממנו בחכמה ובמנין, ורצה ה' שכל האומה תהיה מאוחדת, ולא יגיד כל אחד אני חכם ואיני שומע לכל בית הדין הגדול, לכן ציוה ה' לכל נסור ממצות שרבנן מצווים, אבל אין בהכרח שרצון הבורא לעשות מצוה זו, ויתכן שאפילו רצון הבורא שלא נעשה זאת, אבל ציוה עלינו לשמוע בקול חכמים כדי שלא יהיו אגודות אגודות וכל אחד יאמר אחרת, אלא בית הגדול הוא יחליט ויקבע על גזרות ומצוות וסייגים, והמטרה של מצות לא תסור הוא כדי שתהיה האומה אחת, מה שאין כן מצות התורה, המצוות עצמן עצמן מהותן רצון הבורא, לכן אף על פי שהעובר על מצוה דרבנן עובר בלאו דלא תסור, מכל מקום אינו עובר על מהות מצוה, שלא ציוה ה', והיא אינה בהכרח מצוה נצחית, אלא שעובר על מה שציוה ה' שהאומה תהיה מאוחדת תחת הנהגת בית הדין הגדול. ולכן אם בית דין אחר ראה שהראשונים טעו יכול לבטל דבריו, וכמו רבי

משך חכמה

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה

א), ואף אם יכוונו האמת, כפי מה שהוא רצון הבורא באמת, בכל זאת לא רצה השם יתעלה לעשותו חק נצחיי מטעמים הכמוסים בחקר אלוה, רק שיהיה מעצת החכמים וברצונם, ורצה דוקא שנשמע בקולם, אבל לא בפרטי הדברים, ומצאנו דוגמתו בתורה ענין דומה לזה, מה שהחמירה תורה לשמוע בקול מלך יותר ממה שהחמירה לשמוע בקול חכמים, וחייבו מיתה בדברי קדשם (יהושע א, יח) כל אשר ימרה את פיך מות יומת. ובכל זאת, לדוגמא, שמעי בן גרא, היה מצוה מן השם לשמוע בקול שלמה, לבלי לצאת מקיר העיר וחוצה (מלכים-א, ב, לו), וחייב מיתה על זה, אבל האם רצה השם שיאמר זה שלמה, ואם היה חפצו יתברך בפרט הזה, שמה איכפת לרחמנא אם יצא, הלואי לא אמר שלמה זה, ולא היה מסבב לקחת בת פרעה (ברכות ח, א), ולסבב חרבן הבית וגלות ישראל (שבת נו, ב), ככה שמה התורה לחוק לבני ישראל לשמוע בקול חכמינו זכרונם לברכה כקול מלך, מאן מלכי רבנן, אבל בפרטי הענין אין רצונו בצווי פרטי, [ומצאתי כן בביאור לרבינו משה פרק יא מהלכות ברכות הלכה ג' נמצא ענין הדברים והצעתן כך הוא וכו', יעויין שם]. וזה פירוש הירושלמי סוכה (פרק ג הלכה ד) דיום ראשון מברך על נטילת לולב, ושאר יומי מברך על מצות זקנים, דהמצוה לשמוע בקולם⁴.

[כב - המשך]

ישוב תמיהות הרמב"ן על הרמב"ם

ומעתה⁵ נבאר כל השגותיו, כי מספקא לן בדברי תורה, שמא הוא

רצון הבורא, שיתכן שאין כך רצונו, אבל מכל מקום ציוה לשמוע בזה בקול חכמים, כשם שציוה לשמוע בקול המלך. דלא כרמב"ן שסובר שרק על קבלת חז"ל בדיני מצות התורה עובר בלא תסור, אם סר מקבלת חז"ל.

[כב]

⁵ [כב] ובזה יתיישב היטב שיטת הרמב"ם, ויסורו תמיהות הרמב"ן. דהנה בספק דאורייתא, אם ספק לן אם זה חזיר, אין לאכול מספק, כיון שאם זה חזיר הרי שאוכל דבר איסור, אבל בספק דרבנן, הספק הוא אם ציוו חכמים

דעת הרמב"ם בשרשיו (שורש א), דעל כל דבר מדברי חכמים הוא עובר בלא תסור, והרמב"ן (השגות, שורש א) האריך בעוצם פלפולו לדחות זה מראיות רבות עצמו מספר, וכללי השגתו, דאם כן היה ראוי להחמיר בספיקן (ביצה ג, ב), וביטול דרבנן מפני דאורייתא (שבת ד, א), ואתי דרבנן ומבטל דאורייתא בתערובת (פסחים קטו, א), והאריך למאוד בענינים אלו וחדש בהם שיטה אחרת. ואנכי עפר ואפר תחת רגליו אומר, כי לשיקול דעתי האמת כדברי הרמב"ם, והעיקר הוא זה, כי התורה רצתה אשר מלבד ענינים הנצחים והקיימים לעד, יתחדש ענינים, סייגים, ואזהרות, וחומרות, אשר יהיו זמניים, היינו שיהיה ביד החכמים להוסיף על פי גזרים, הנמסר להם [שבאופנים אלו ניתן להם רשות], ואם יעמוד בית דין אחר גדול בחכמה ובמנין ובהסכסם כלל ישראל כפי הגזרים שיש בזה, הרשות בידם לבטל, ולמען שלא ימצא איש אחד לאמר אני הרואה ואינני כפוף לחכמי ישראל, נתנה תורה גדר לא תסור כו', שאם לא כן יהיה התורה מסורה ביד כל אחד, ויעשו אגודות אגודות, ויתפרד הקשר הכללי, מה שמתנגד לרצון השם שיהיה עם אחד לשמוע לחכמיהם, ואם לא ישמעו, עוברים בלא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ואם כן המצוה דוקא לשמוע מה שיאמרו, אבל הענין בעצמו שאמרו וחדשו, אפשר דאינו מתקבל אל רצון הבורא, ואם יעמוד בית דין אחר הגדול ויבררו טעותן, או שהוא דבר שאין הצבור יכול לעמוד, ויעשו היפך מזה, מותר, וכמו רבי יהודה דשרי משחא (עבודה זרה לו, א), ופרוזבול דאמר שמואל אבטליניה (גיטין לו, ב), וכן מאמר רבן גמליאל על הישנות אנו מצטערים (כתובות עח,

⁴ תמצית דבריו: הרמב"ם סובר שכל מצוה דרבנן, אפילו מה שקבעו כמנהג בלבד, מי שעובר על דבריהם עובר בלאו דלא תסור, אבל מכל מקום אינם כמצות ה', שמצות ה' הן נצחיות, אבל מצות דרבנן יכול בית דין אחר לבטלן אם הוא גדול מהם בחכמה ובמנין, או אם לא פשטה הגזרה ברוב ישראל, וגזרה חכמתו יתברך שכל האומה תהיה מאוחדת תחת הנהגת בית דין אחד, ולא יהו אגודות אגודות, לכן ציוה ה' לשמוע בקול חכמים על מה שיתקנו או יקבעו או יגדרו, ואין בהכרח שמהות המצוה שתיקנו חז"ל הוא

משך חכמה

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה

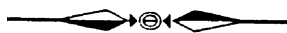
זוה חזק יותר בסברא ממה שמצאנו דעשה דממון, לפי שנתנה במחילה קילא. ויתר הפרטים עיין בחידושי להלכות עדות בסייעתא דשמיא⁶.

[כג – המשך]

מדוע לא נכללו כל מצות דרבנן בתרי"ג מצות

ובזה⁷ סרה תמיהתו מדוע לא יקובל שמצות דרבנן אשר תקנו חכמים יהא נכלל בכלל תרי"ג, דכמו שיש סברא לומר שכל מצות מלך ופקודתו יהא נחשב בכלל תרי"ג, ככה תקבל השכל שהיא סוגי חכמינו זכרונם לברכה בכלל תרי"ג מצוות, וגם בתורה המה סמוכים פרשת זקן ממרה לפרשת מלך. וכאשר תעיין בדברי רמב"ם בספריו תראה, כי דברי המה דבריו. וה' ינחני בדרך אמת⁸.

דאורייתא דוחה מצוה דרבנן, כי היא נצחית וחזקה יותר ממצוות דרבנן, ולכן בתערובות, מצוה דרבנן מבטלת מצוה דאורייתא, כי היא כרשות לעומת מצוה דאורייתא.

[כג]

⁷ [כג] ובזה מיושב מדוע לא נכללו מצות דרבנן לפי שיטת הרמב"ם בתרי"ג מצות, שאף על פי שעל כל מצוה דרבנן יש לאו דלא תסור לשמוע בקול חכמים, מכל מקום אינו לאו פרטי על כל מצוה, אלא הוא אחד שכולל את כל מצות דרבנן לשמוע בקול חכמים, כמו שאין למנות כל ציוי המלך למצוה בנפרד, אלא שיש מצוה אחת לשמוע בקול המלך. ובזה מיושב עוד תמיהה, דיש לדקדק, מדוע סמכה תורה פרשת המלך לפרשת זקן ממרא, מה ענין זה לזה. אבל לאור המבואר יתיישב היטב, דהם ממש שוים, שבשניהם יש מצוה אחת כוללת לשמוע בקול חכמים, או בקול המלך, [אבל אין כונתו שזקן ממרא הוא על כל ציוי של חכמים, שהרי פסק הרמב"ם (ממרים ג, ה) שאין דין זקן ממרא אלא על דבר שהוא מן התורה, וזדונו כרת ושגגתו חטאת או בתפילין].

⁸ תמצית דבריו: אין מצוות דרבנן בכלל תרי"ג מצוות, אף על פי שיש עליהן לאו דלא תסור, כי הוא לאו אחד כולל לשמוע בקול חכמים, וכשם שאין למנות כל ציוי המלך במצוות נפרדות, כך אין

חזיר, אם כן אף אם לא צוה הבורא על ספק, בכל זאת שמא הוא חזיר, אם כן אכלנו חזיר דבר המתועב באמת. אבל בספק עירוב, אם כן כיון שהענין הזה אינו בפרט רצון הבורא, רק שצוה לשמוע אליהם, וכיון שעל זה לא דברו, אם כן לא נקרא מי שאינו עושה כן, שאינו שומע בקולם, ומדוע לא יהיה מותר, וכן קטן נאמן, כיון שאינם עושים זה מפני שאין שומעים בקולם, אם כן תו לא עברו על לא תסור. [וכן לא שייך על זה (משלי יב, כא) לא יאונה לצדיק כל און, כי כשאינו יודע, אינו עושה איסור כלל וכלל, ועיין בתוס' שבת שהעירו מהא דר"י אישתלי וטעים מידי קודם הבדלה, ויש לדבר בזה הרבה, ואין כאן מקומו], וכן נדחה מפני דאורייתא, כי אם הם אמרו, אבל לא אמרו שזה הוה נצחיי, רק אם יעמדו בית דין גדול בחכמה ויסכים דעתם הנאות יותר לפי הזמן לומר היפוכו, הרשות בידם, אם כן איך תיבטל מפני זה דבר דאורייתא,

על זה או לא, ועל זה אמרו, שבספק לא ציוה ה' שלא לסור מדבריהם, כי אין לנו ציוי מוחלט על זה, ואפילו אם באמת אסרו חכמים לעשות זאת, הרי לא עבר על מעשה האסור מהתורה, אלא על ציוי חכמים, ולא ציוה ה' לשמוע לחכמים בספק, כי בספק אם ציוי יש להקל, כיון שאין ציוי מוחלט על זה, ומיושב תמיהה א' של הרמב"ן, ולכן קטן נאמן במילי דרבנן, דזה שעושים על פי קטן, אינו מפני שאין שומעים בקולם, אלא שמאמינים לקטן, אם כן אינם בכלל לאו דלא תסור.

והנה אף כשגזרו חכמים, לא גזרו דבר לעולם, ואם יבוא בית גדול מהם בחכמה ובמנין יכול לבטל דברי בית דין, מה שאין כן מצות ה' אינן בטלות לעולם, לכן חוזק מצות דאורייתא הוא פחות ממצוות דרבנן, ולכן מצוה דרבנן נדחית מפני מצוה דאורייתא, ומיושב תמיהה ב' של הרמב"ן. ולכן בתערובות של מצוה דרבנן ודאורייתא, מבטלת מצוה דרבנן את המצוה דאורייתא, כי מצוה דאורייתא חזקה יותר ממצוה דרבנן, שהיא נצחית ומצוה דרבנן יכולה להבטל על ידי בית דין הגדול, לכן אף על פי שעכשיו שציונו, יעבור בלאו דלא תסור, אבל מהות המצוה אינה כחוזק של מצות דאורייתא. ומיושב תמיהה ג' של הרמב"ן.

⁶ תמצית דבריו: וכיון שמהות המצוה דלא תסור, הוא לשמוע בקול חכמים, בספק הקלו, שכיון שספק הוא אם ציוו, לא חייבה תורה לעשות מספק, מה שאין כן מצות התורה שהן מצוה במהותן, איך יעבור בספק, אולי הוא דבר איסור, ולכן מצוה

משך חכמה

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה

[כד - המשך]

הטעם שדברי סופרים חמורים מדברי תורה

ירושלמי⁹ ברכות פרק א הלכה ד. דברי תורה, יש בהם איסור נו',
יש בהן קלין ויש בהן חמורין, אבל דברי סופרים כולן חמורין הן,

שמעשה המצוה בעצמה מקדשת את האדם, לזה רמזו חז"ל שתיקנו בכל
הברכות לברך אשר קידשנו במצוותיו, שהקדושה באה לאדם מעצם מעשה
המצוה, ולא ממה שעושה רצון הבורא].

[אבל עוד צריך ביאור, מדוע בעובר על דברי תורה אינו נענש על המרד.
ונראה בזה, דה' יתברך ברחמיו על ברואי, לא מעניש על המרד, שאם יעניש
על המרד, לא יכול אדם לעמוד בדין, ולעולם לא תהיה כפרה לחטאו, ולא
יוכל לסלוח לו, אלא מרחמי ה' שעל המרד יש מחילה ואינו מעניש על
המרד כלל, אבל לזכות את ישראל נתן להם תורה ומצוות, ונתן בתוך מעשה
העבירה טומאה לפי גודל החטא, וטהרה לפי גודל המצווה, לכן בדברי
תורה יש חמורין וקלין, מה שאין כן בדברי סופרים, כך נראה עומק כונת
רבינו].

ועל פי זה יתבאר, מדוע פסק המחבר (חושן משפט רלד, ב-ג) שאם מכר
לחבירו אוכל שאסור מהתורה, ואכלו, מחזיר המוכר ללוקח את כל הדמים,
אף על פי שנהנה באכילת הדבר איסור, ואם מכר לו דבר האסור מדברי
סופרים, לא מחזיר המוכר ללוקח את כל הדמים, אלא מנכה לו מהדמים
ממה שנהנה באכילת הדבר איסור. ויש לדקדק בזה, מאי שנא דבר תורה
מדבר איסור, אם אכילת איסור נחשבת לאכילה, גם בדבר תורה ינכה המוכר
לקונה דמי האכילה, ואם אינה נחשבת לאכילה, מדוע באוכל דבר האסור
מדברי סופרים מנכה המוכר ללוקח מהדמים.

אבל לאור המבואר אתי שפיר, דכבר נתבאר שדבר האסור מהתורה שורה
על מעשה העבירה טומאה שמטמא את הנפש, לכן אפילו אם אינו יודע
שהוא דבר איסור, להפך, ידע שהוא דבר היתר, מכל מקום נטמא נפשו,
כי שורה על מאכל של דבר איסור מהתורה טומאה, לכן מחזיר המוכר
ללוקח את כל דמיו, שאף על פי שנהנה מהאכילה, מכל מקום, האוכל
הטמא הגרם לו מחלת נפש ונטמא מאד על ידי מאכל זה, ואין ינכה המוכר
ללוקח דמים על דבר שהזיקו ועשאו חולה, אבל האוכל דבר שמהתורה הוא
מותר, וחכמים אסרו, אין שורה בו טומאה, אבל הטומאה היא על המרד
שמורד בחכמים, וכיון שמכר לו מאכל בחזקת היתר ולא ידע כלל שהוא
איסור לא היה מרד ולא נטמא נפשו כלל וכלל, לכן כשמחזיר המוכר
ללוקח מהמעות, מנכה המוכר ללוקח הנאתו מהאוכל שאכל, שהרי האוכל
לא טימא את נפשו.

למנות מצוות דרבנן במצוות נפרדות, אלא בלאו אחד כולל דלא
תסור. וכיון שמצוות המלך ומצוות לא תסור שוות ממש, לכן סמכה
תורה את מצוות זקן ממרה, למצוות המלך.

[כד]

⁹ [כד - המשך] גרסינן בירושלמי (ברכות א, ד) וז"ל "תני רבי ישמעאל,
דברי תורה, יש בהן איסור ויש בהן היתר, יש בהן קולין ויש בהן חומרים,
אבל דברי סופרים כולן חמורין הן. תדע לך שהוא כן, דתנינן תמן, האומר
אין תפילין לעבור על דברי תורה פטור, חמש טוטפות להוסיף על דברי
סופרים, חייב" ע"כ. פירוש, דתנן בסנהדרין (פח, ב) בדין זקן ממרא, "חומר
בדברי סופרים מבדברי תורה, האומר אין תפילין כדי לעבור על דברי תורה,
פטור, חמש טוטפות, להוסיף על דברי סופרים, חייב". ע"כ. הנה מבואר,
שזקן ממרא שבא לעקור את התורה ממש, שאומר אין תפילין, פטור, ולא
חייב אלא אם משנה את דברי סופרים, כגון שאומר שצריך חמש פרשיות
בתפילין.

וצריך טעם בזה, מדוע דברי סופרים חמורים מדברי תורה. ומבאר המשך
חכמה, דהעונש על דברי תורה אינו מחמת שמורד בהקדוש ברוך הוא
שצויה על זה, אלא שמעשה העבירה בעצמו הוא שמזיק לאדם ומטמאו,
שכיון שאסרה תורה דבר זה, שורה על מעשה העבירה טומאה, שמטמא את
הנפש, ולכן העובר על דברי תורה הוא כמו שאדם בריא אוכל מאכל רע,
ונעשה חולה, לכן יש בזה קלין וחמורין, כמו שאדם בריא שאוכל מאכל רע,
שיש מאכלות שרק מזיקין את החולה ולא ממיתין אותו, ויש מאכלות
שממיתין אותו, אבל בדברי סופרים אין העונש מחמת מעשה העבירה
בעצמו, אלא אך ורק מחמת המרד בחכמים, וכמו שצויתה תורה שלא תסור
מן הדבר אשר יאמרו לך ימין ושמאל, לכן אין הבדל בין דבר קל לחמור,
שבכל דבר, אפילו הקל ביותר שעובר על דברי חכמים, הוא מורד בחכמים,
לכן כולן חמורים על עצם מעשה המרידה בדברי חכמים. [ולדברי רבינו,
יומתק לנו לשון הברכות "אשר קידשנו במצוותיו", דטובה מידה טובה
ממידת פורענות, ואם מעשה העבירה מטמא את האדם, קל וחומר כמה

משך חכמה

מאת הגה"ק רבי מאיר שמחה הכהן זצוק"ל מדווינסק

בעל מחבר ספר "אור שמח" על הרמב"ם

עם ביאור בינת החכמה

המרד, וכאן לא מרד. וכזה כתב בנתיבות סימן רלד, ב. והיינו דוקא רק במתעסק, דבכל מקום אינו חייב, רק בחלבים ועריות שכן נהנה (סנהדרין סב, ב), אבל שוגג קרוב למרד, דהוה ליה לדייק ולדעת, לכן אמר בגיטין נג, ב דבדרבנן קנסו שוגג אטו מזיד, וברור¹⁰.

כו' חמש טוטפות כו'. פירוש, דדברי תורה, האיסור בעצמו אסור, והוי העובר כמו שהוא חולה, והיא מטמא הנפש, לכן יש בהן קלין ויש בהן חמורין, כמו במאכלות שיש שמזיקין החולה ויש שממיתין אותו, אבל דברי סופרים, הן אינן נידונין מצד עצמותן, רק מצד המצוה שאסור למרוד, ולא תסור כו', והוה כמרד, אם כן כולן חמורין, שבכל דבר הוא מורד. ולזה הטעם אתי שפיר, במוכר לו דברים האסורים באכילה מדין תורה, אינו מנכה לו מן הדמים שאכל (חושן משפט רלד, ב), שהאכילה אף שלא מרד מכל מקום גרמה מחלה בנפש. לא כן האסורים מדברי סופרים, מנכה לו מן הדמים (שם, סעיף ג), שהאכילה בעצמותה אינה מזקת לו, רק

דכללא הוא דצריך לשלם כפי מה שנהנה, מה שאין כן באיסור דאורייתא שמקבל עונש על השוגג וחסרונו גדול מהנאתו" עכ"ל.

אבל לפי זה יש להקשות על הא דאמרו בגיטין (נג, ב), דיש מאן דאמר דסובר שקנסו שוגג אטו מזיד, ולפי המבואר יש להקשות, הא בשוגג אינו מורד כלל, ומדוע גזרו שוגג אטו מזיד. ומבאר המשך חכמה, דהא דלא הוי מרד הוא רק כאשר אינו יודע כלל שהוא דבר איסור, כגון במעשה שהלה מכר לו איסור בתורת היתר, דהוא כמו מתעסק, אבל בשגגה, דהיינו שהיה יכול לידע ולא שם לב, הוא כן קצת כמרד, ולכן בזה גזרו שוגג אטו מזיד, ומטעם זה אמרו בסנהדרין (סב, ב) דמתעסק פטור, מלבד בעריות וחלבים, דנהנה מהם.

[אבל יש לדקדק, הא מתעסק פטור אף במילי דאורייתא, ולפי דברי המשך חכמה בדבר תורה, שהדבר עצמו מטמא, אף מתעסק יהיה צריך כפרה. וצריך לומר, דאינו צריך כפרה אלא כשעושה מעשה, אבל מתעסק אינו עושה מעשה כלל. וכוונתו לומר, דכמו שבמילי דאורייתא מתעסק פטור דאינו נחשב מעשה אלא אם כן נהנה שחייב על הנאתו, כך גם במילי דרבנן, אם הוא אנוס, הוי לענין המרד כאינו עושה מעשה, והוא כמתעסק ופטור]. ומבואר הכל בסייעתא דשמיא.

¹⁰ תמצית דבריו: יש לתת טעם מדוע דברי סופרים חמורים מדברי תורה. ומבאר המשך חכמה, דהעונש על דברי תורה אינו מחמת שמורד בהקדוש ברוך הוא שצוה על זה, אלא שמעשה העבירה בעצמו הוא שמזיק לאדם ומטמאו, לכן יש בזה קלין וחמורין. אבל בדברי סופרים אין העונש מחמת מעשה העבירה בעצמו, אלא אך ורק מחמת המרד בחכמים, לכן בכל דבר, אפילו הקל ביותר שעובר על דברי חכמים, הוא מורד בחכמים.

וכן כתב בנתיבות המשפט (שם, ב). דהנה הש"ך ביורה דעה (סימן קיט, ס"ק כז) כתב, דאם מכר לחבירו דבר האסור מדברי סופרים, וכבר אוכלו, אין המוכר צריך להחזיר ללוקח דמים שהרי כבר אכלו, ואפילו מה ששוה טרפה פחות מכשרה אין צריך לשלם שכבר אכלו, והטעם בזה כתב הש"ך, כיון שחכמים לא גזרו איסור כדי להוציא ממון, וכיון שכבר אכל אין המוכר מחזיר לו ממון. והקשה הנתיבות (שם), הרי כיון שהתברר שמכר לו דבר איסור, בטלה המכירה, ודין הלוקח שאכלו הוא כמזיק, או שאכל בלא מקח, אם כן פשוט, שכאשר אדם מזיק או אוכל בלא מקח, משלם רק כמה ששוה האוכל, וכיון שנתברר שהיה טרפה ושוה פחות, מדוע שישלם יותר משוויו, ומתרץ הנתיבות, דכיון שאכל איסור דרבנן באונס, באמת אינו צריך כפרה, והוי כאכל דבר היתר, שאף על פי ששויו פחות זה מחמת הידיעה, אבל כשלא נודע, הוא באמת כדבר היתר, מה שאין כן דבר האסור מהתורה, אפילו באונס צריך כפרה, והם ממש כדברי רבינו.

ולחיבת הקודש ראינו להביא לשון הנתיבות. ז"ל (סימן רלד ס"ק ג) "אין המוכר מחזיר לו כלום. בש"ך ביו"ד סימן קי"ט [סקכ"ז] פסק דאפילו המותר משויו אין צריך להחזיר ע"ש. ולכאורה אינו מובן, כיון דהמקח בטל, הוי כמזיק או כאוכל שלא במקח, ולמה יצטרך לשלם יותר משויו. ואפשר, דאף דבאיסורי תורה אפילו אוכלן בשוגג צריך כפרה ותשובה להגין על היסורין, מכל מקום באיסור דרבנן אין צריך שום כפרה, וכאילו לא עבר דמי. תדע, דהא אמרינן בעירובין דף (מ"ז) [ס"ז ע"ב] דרבנן עבדינן עובדא והדר מותבינן תיובתא, ואילו היה נענש על השוגג היאך היה מניחין לו לעבור ולקבל עונש, אלא ודאי דאינו נענש כלל על השוגג באיסור דרבנן, והרי הוא להאוכל כאילו אכל כשירה, והרי נהנה כמו מן הכשירה, ומשום הכי צריך לשלם כל דמי הנאתו, כמו בזה נהנה וזה חסר מועט,